

7. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

УДК 378 (091) (100 +477) 15/19: 001.891 (045)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Степанець І. О.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

У статті актуалізується питання першорядності науково-методичної роботи в системі освіти на рівні закладів вищої освіти. Здійснено спробу ретроспективного огляду основних здобутків філософів, мислителів, педагогів, науковців щодо розвитку науково-методичного забезпечення освітнього процесу, створення науково-методичних комплексів закладів вищої освіти у визначених хронологічних межах (друга половина XVI – початок XX століття).

Наукова праця присвячена історико-педагогічному аналізу генези науково-методичної роботи у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці і практиці вищої школи.

На основі аналізу праць, ідей та педагогічної практики розглянуто особливості розвитку підвалин науково-методичної роботи шляхом характеристики її цілей, змісту, форм і місця в структурі закладів вищої освіти.

У роботі зроблено висновки щодо етапів розвитку і функцій науково-методичних комплексів в університетах і їх структурних підрозділах, що дає можливість визначити тенденції їх розвитку у зазначений та інші історичні періоди.

Ключові слова: науково-методична робота, педагогічні ідеї, педагогічні здобутки, університети, статuti, науково-методичні комплекси.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ РАБОТА В ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XVI – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Степанець І. А.

Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»

Харьковского областного совета

В статье актуализируется вопрос первостепенности научно-методической работы в системе образования на уровне высших учебных заведений. Предпринята попытка ретроспективного пересмотра основных достижений философов, мыслителей, педагогов, ученых по развитию научно-методического обеспечения образовательного процесса, создание научно-методических комплексов высших учебных заведений в определенных хронологических рамках (вторая половина XVI - начало XX века).

Научная работа посвящена историко-педагогическому анализу генезиса научно-методической работы в отечественной и зарубежной педагогической мысли и практике высшей школы.

На основе изучения работ, идей и педагогической практики рассмотрены особенности развития основ научно-методической работы путем характеристики ее целей, содержания, форм и места в структуре высших учебных заведений.

В работе сделаны выводы относительно этапов развития и функций научно-методических комплексов в университетах и их структурных подразделениях, что дает возможность определить тенденции их развития в указанный и другие исторические периоды.

Ключевые слова: научно-методическая работа, педагогические идеи, педагогические достижения, университеты, статуты, научно-методические комплексы.

**SCIENTIFIC METHODOICAL WORK IN THE HISTORY OF NATIVE AND FOREIGN
HIGHER EDUCATION (THE SECOND HALF OF THE 16th- THE BEGINNING
OF THE 20th CENTURY)**

Stepanets I. O.

*Municipal establishment «Kharkiv humanitarian-pedagogical academy»
of Kharkiv regional council*

The tasks of the current scientific methodic work in the system of educational establishments are updated. The attempt of retrospective review of the main achievements of philosophers, thinkers, pedagogues, scientists as to the development of scientific methodical supplying of educational process, the creation of scientific methodical complexes of higher educational establishments in the indicated limits (the second half of 16th – the beginning of 20th) was realized.

The article is devoted to the historical pedagogical analysis of the origin of scientific methodical work in the native and foreign pedagogical conceptions and practice of the higher establishments.

Based on the analysis of works and ideas and on the pedagogical practice, the peculiarities of the development of scientific methodical work with the help of characterizing its aims, contents, forms and place in the structure of higher educational establishments were examined.

The conclusions as to the stages of development and functions of scientific methodical complexes at universities and their structural subdivisions that give opportunities to indicate tendencies of their development at the mentioned and other periods are made in the article.

Key words: scientific methodical, pedagogical ideas, pedagogical achievements, universities, regulations, scientific methodical complexes.

Постановка проблеми. Як соціальний інститут вища школа, зокрема педагогічна, кожної країни є складовою світової освітньої системи, могутнім чинником розвитку продуктивних сил суспільства й духовного розвитку людини. У зв'язку з цим, один із пріоритетних напрямів державної політики та внутрішньої вузівської політики закладів вищої

освіти є створення ефективної системи науково-методичної роботи з метою підвищення ефективності і якості освітньої діяльності.

Зазначене питання зумовлює необхідність системного і цілісного історико-педагогічного дослідження надбань минулого і сучасної педагогічної теорії та практики щодо розвитку науково – методичної роботи у вітчизняній та зарубіжній вищій школі.

Аналіз педагогічної спадщини, історичних фактів та сучасних матеріалів переконує, що педагогами минулого приділено багато уваги питанням організації і змісту вищої освіти у цілому й, у тому числі, організації науково-методичної роботи у вищих навчальних закладах у її актуальному для певного історичного періоду розумінні.

У працях А. Алексюка, В. Вихрущ, Н. Дем'яненко, Т. Завгородньої, С. Золотухіної, І. Русак, М. Чепіль та інших висвітлено значний фактологічний матеріал, що характеризує різні аспекти діяльності вітчизняних університетів, певною мірою торкається ролі науково-методичної роботи у вищій школі, її місця у професійній підготовці кадрів.

У дисертаційних дослідженнях та окремих наукових працях К. Галкіна, Є. Каменкіна І. Каташинської, О. Коваленко, О. Микитюка, Ф. Орехова, Н. Пузирьової, І. Яковлева та інших висвітлено взаємозв'язок науково-дослідничої і науково-методичної роботи у вищій школі в досліджуваний період.

Дослідження організаційно-педагогічних засад науково-методичної роботи здійснювали В. Волканова, Ю. Гільбург, В. Крижко, С. Крисюк, В. Макєєва, В. Литвиненко, Є. Павлютенкова, Т. Сергєєва, К. Старченко та інші.

Однак, зазначені та інші напрями наукових досліджень не вичерпують усіх проблем науково-методичної роботи викладачів у вищій, зокрема вищій педагогічній, школі. Потребує спеціального дослідження окреслення завдань, функцій перспектив і напрямів якісного розвитку науково-методичної роботи викладачів з урахуванням традицій і прогресивних надбань національної та світової вищої школи в окремі історичні періоди.

Метою статті є історико-педагогічний аналіз генези науково-методичної роботи у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці і практиці вищої школи.

Виклад основного змісту. Становлення науково-методичної роботи у вищій школі на теренах українських земель ми пов'язуємо з відкриттям у Острозі школи по типу вищого гуманістичного навчального закладу - слов'яно-греко-латинський колегіум (друга половина XVI століття). Князь К. Острозький орієнтувався на західноєвропейські педагогічні традиції, але з православним спрямуванням. Дослідники історії Острозької вищої школи О. Алексюк, Є.Мединский, О. Микитюк та інші вказують на діяльність педагогів школи, що об'єднались в освітньо-культурний гурток наукового спрямування. Члени гуртка розробляли навчальні

посібники, писали полемічні твори освітнього спрямування, порівнювали тексти чисельних першоджерел тощо. Було підготовлено низку навчальних книг [1, с. 129-130].

Гуманізм епохи відродження, що полягав у визнанні людини головною цінністю на землі, викликав потребу у розробці нових форм і методів навчання та виховання, спрямованих на розкриття найкращих рис і якостей особистості.

Володарем дум, за словами Л. Медвідь, даної епохи слід вважати Еразма Роттердамського, який у працях «Як писати листи», «Про методи навчання», «Мова або про вживання мови на благо народу» заявляє про важливість поєднання античної і християнської традицій у формуванні педагогічних ідеалів, реалізації принципу активності у вихованні тощо [2, с. 395].

Упродовж XVI століття в Західній і Центральній Європі розгорнувся громадянський рух Реформації, що сформував нове розуміння природи і шляхи виховання людини, суть якого полягала в проголошенні її індивідуальності, самостійності. Таким чином, періоди Відродження і Реформації ознаменувалися кардинальними змінами в освіті, підходах до виховання, що ґрунтувалися на новій філософсько-педагогічній теорії про особистість людини.

Важливим чинником розвитку педагогічної думки в Україні у цю добу, що ґрунтувалися на прогресивних педагогічних ідеях і педагогічних здобутках, став розвиток друкарської справи, про що зазначали А. Алексюк, О. Любар, О. Мельничук, Л. Медвідь, М. Стельмахович, Д. Федотенко. Розповсюдження видань навчальної літератури Ю. Дрогобича, П. Русина, І. Вишневського, З. Копистянського, І. Борецького, П. Могили, які висвітлювали національні освітні традиції, сприяло розвитку педагогічної науки, реалізованої у здобутках педагогічної практики.

Уваги й високої оцінки заслуговує науково-педагогічна діяльність Феофана Прокоповича, який системно впроваджував власні наукові здобутки в навчання і виховання, зокрема створюючи навчальні курси, що вирізнялися оригінальністю, інноваційністю і ґрунтувалися на вченні про раціональне пізнання. Зміст курсів включав елементи наукових знань у галузі зоології, ботаніки, геології тощо, що давало можливість більш цілісного пізнання дійсності. У листі до колег він писав: «Треба не лише йти по стежці, що протоптали інші вчені, а йти слідом за самостійними науковими поглядами, себто стежкою, що, творячи солідну вченість, пошук знавців, а не торгашів науки» [3, с. 54].

Вігчизняну педагогічну теорію і методику навчання і виховання збагатив Григорій Сковорода, який обґрунтував та реалізував у власному творчому доробку і практиці низку педагогічних ідей. Його байки, притчі, філософські трактати, афоризми тощо склали широку

і ґрунтовну підвалину для сучасної науково-методичної роботи у галузі педагогіки, оскільки містять чітко сформовані поради і рекомендації щодо конкретних змісту в організації роботи з виховання та навчання молоді на кшталт сучасних освітніх програм і посібників. Керівною ідеєю для розробки змісту і методів педагогічної роботи слід вважати його твердження про спорідненість виховання з природою людини, значення діяльності у її розвитку і саморозвитку, дитячу обдарованість тощо.

У XVIII столітті, на тлі соціально-економічних та політичних негараздів, на західноукраїнських землях відбувається реформування Празького, Віденського і Львівського університетів щодо підвищення якості підготовки вчителів. Незважаючи на досить реакційний характер реформ, прогресивна частина професури, зокрема І. Мартинович, розробляє підручник з фізики, професор Б. Гаке створює новий курс «Спеціальна натуральна історія» [2, с. 395].

Дослідження цього періоду переконують, що, незважаючи на складні умови роботи, зокрема в університеті Львова, викладачі намагались пропагувати нові ідеї західних і національних просвітителів, розвивали національну науку у контексті вирішення освітніх проблем.

Проведене дослідження засвідчує, що інтенсивний розвиток промисловості у XIX столітті активізував розвиток науки в університетах, які стали називати осередком освіти і розвитку науки, «показниками руху науки в країні, ... за посередництва яких наука знаходила точки дотику з суспільством» [4, с. 48].

Разом з тим, більш детальний аналіз організації і змісту освіти в університетах, наприклад Франції та пов'язаними з ними освітніх установах у період з XVI до XX століття, доводить, що вони досить рідко були осередками незалежної та творчої думки. Нечасто траплялося, щоб професори університетів вносили в свої навчальні курси довгострокові радикальні нововведення [5, с. 28–29].

Інші джерела засвідчують, що все ж лекції і практичні заняття не мали нічого занадто застарілого і регресивного. Традиційні рамки й форми схоластики виступів не виключали достатньої гнучкості та розвитку програмних вимог. Професори з усіх навчальних дисциплін уміло інтегрували в свої предмети актуальні досягнення й завдання. Особливо передовими в цьому питанні, були викладачі філософії й теоретичної медицини. Очевидним є той факт, що, починаючи з 1650 року і далі, факультети забезпечували своїм студентам інформацію про останні відкриття тогочасної експериментальної філософії, навіть якщо такі наукові винаходи ставили під сумнів її базові принципи. Такими була головна роль й інтелектуальні функції викладачів [6, с. 210–211].

Нові наукові і філософські ідеї, зазвичай, розповсюджувалися через книги, журнали, періодичну пресу і через салони.

У цілому ж університети були творцями і провідниками наукових здобутків у практику виховання та навчання шляхом розробки й удосконалення їх наукових основ організації, змісту, методичного інструментарію тощо.

Аналіз офіційних документів (статутів, розпоряджень, постанов, циркулярів, правил, наказів) вітчизняних вищих навчальних закладів XIX століття показав, що створення незалежної матеріально-технічної і методичної бази, облаштування навчально-допоміжних установ перебувало в полі зору як Міністерства народної освіти, так і адміністрації університетів. Так, Статут Харківського університету 1804 р. юридично закріплював створення при університетах відповідного науково-методичного комплексу, визначав його структуру та порядок функціонування з метою «розповсюдження знань і освіти».

Вивчення положень Статутів університетів України досліджуваного періоду дало змогу визначити етапи розвитку їх науково-методичних комплексів, що змінювалися з прийняттям Статуту Харківського (1804 р.), Статутів університетів св. Володимира (1833 та 1842 р.р.), загальноуніверситетських Статутів (1835, 1864, 1884 р.р.).

На думку дослідників О. Микитка, Н. Пузирьової, Х. Танклера та Є. Князева, саме розширення науково-методичного комплексу вітчизняних університетів у 30-40-і роки XIX століття виявилось за важливе підґрунтя для активізації науково-дослідної роботи університетів [7, с.173].

З'ясовано, що на кінець XIX століття питання створення науково-методичних комплексів офіційно вивчається як на рівні влади так і на рівні університетів. При цьому слід зазначити, що матеріально-технічне і методичне забезпечення, визначаючись низкою чинників (внутрішня структура університету, кількість студентів, кількість науково-педагогічних працівників, фінансування тощо), в різних університетах відрізнялось своєю спрямованістю і змістом.

Узагальнення наукових розвідок діяльності університетів XIX століття дозволив констатувати, що науково-методична діяльність учених товариств, результатом якої у тому числі, було створення навчально-методичних комплексів для забезпечення освітнього процесу у вищих закладах освіти розглядалась як пріоритетна [8, с. 496, с. 401].

Кінець XIX – початок XX століття, як зазначають Н. Белкіна і Є. Коваленко, виявив неспроможність системи освіти більшості розвинених країн світу розв'язувати ті завдання, що ставило суспільство. Розвиток педагогічних ідей і практики у цей період був зумовлений науково-технічною революцією, яка посилювала значення природничо-математичної освіти і

розвиток науки про людину і її можливості, що призвело до перегляду мети, завдань, змісту, форм і методів навчання, розробки нових підходів до практичного реформування систем освіти [9, с. 664, с. 424–425].

Висновки. Проведений аналіз зазначених наукових джерел [7; 10; 11; 12] та інших наукових матеріалів зумовив висновки про те, що:

- етапи становлення та розвитку науково-методичних комплексів у вітчизняних університетах визначились прийняттям Статутів університетів з 1804 по 1884 рр.;

- науково-методичні бази університетів у їх структурі набували все більшого значення для вдосконалення освітнього процесу і науково-дослідної роботи та розвитку їх взаємозв'язку;

- усвідомлення науковцями і педагогічною громадськістю значення науково-методичного комплексу зумовило формування мережі допоміжних закладів, розробку дидактичних засобів, створення інформаційного простору, що впливало на всі сфери діяльності вищих навчальних закладів;

- провідними функціями науково-методичних комплексів закладів вищої освіти були:

• вдосконалення навчання шляхом упровадження наукових здобутків в діяльність закладів вищої освіти;

• поширення наукових знань;

• розвиток умінь і навичок застосування знань як для подальшої наукової роботи, так і для забезпечення ефективності практичної діяльності у вищій школі;

• формування наукового світогляду;

• розвиток професійно-пізнавального інтересу, потреби у самоосвіті.

Список використаних джерел:

1. Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедичне видання. Острог, 1997.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. Київ : Вікар, 2003.
3. Прокопович Ф. Письмо Прокоповича к архиепископу Рафаїлу Заборовському 8 марта 1734 г. // Киевская старина. 1884. Кн. 3. С. 54
4. Смирнов В. З. Очерки по истории прогрессивной русской педагогике XIX в. Москва : уч. педгиз, 1963.
5. Максименко А. П. Університетська освіта Франції: становлення і розвиток у XIX–XX століттях: монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. 200 с.
6. Nique, Levivevze 1990.
7. Фойт К. К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 г. Харьков: Тип. ун-та, 1859.

8. Лекції з педагогіки вищої школи навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової. Харків: ОВСТ, 2006.

9. Коваленко Є. І., Белкіна Н. І., Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник ; за заг. ред. Є.І. Коваленко. Київ : Центр навчальної літератури, 2006.

10. Багалея Д. И., Сумцов Н. Ф., Бузекул В. Т. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет существования (с 1805 по 1905 г.г.). Харьков : Тнп. ун-та, 1906.

11. Бузекул В. П. История Харьковского Университета под действием устава 1884 г. (с 1884 по 1905г.) Харьков, 1905.

12. Ученые общества и учебно-воспомагательные учреждения Харьковского университета (1805 – 1905 г.г.); под ред. Д. И. Багалея и И. П. Осипова. Харьков: Изд-во Ун-та, 1911.

УДК 378-051 : 005.336 (045)

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ

ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ЗАПОРУКА ЯКОСТІ ОСВІТИ

Томаз І. А.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»

У статті розкрито питання становлення фахівця як процес прогресивної зміни особистості під впливом провідного педагогічного досвіду, професійної діяльності й особистісної активності, що спрямовані на самовдосконаленні та самореалізацію з метою досягнення сучасного рівня освіти. Відзначається, що вдосконалення професійної майстерності та розвиток творчого потенціалу, оволодіння інноваціями і прогресивними педагогічними технологіями врешті-решт підвищує ефективність і якість освітнього процесу. Стаття призначена для викладачів вищих навчальних заходів, вона містить інформацію про зв'язок якості освіти й процесу самореалізації викладача.

Ключові слова: викладач вищого навчального закладу, професійна самореалізація, освіта, показники якості, рівні самореалізації, адаптація, алгоритм.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ САМОРЕАЛИЗАЦИЯ

ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УЧЕРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – ЗАЛОГ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Томаз И. А.

Национальный аэрокосмический университет имени Н. Е. Жуковского «ХАИ»

В статье раскрыты вопросы становления специалиста как процесс прогрессивного изменения личности под влиянием передового педагогического опыта, профессиональной деятельности и личной активности, направленной на самосовершенствование и самореализацию с целью достижения современного уровня образования. Отмечается, что совершенствование профессионального мастерства и развитие творческого потенциала,